

สมบูรณธรรมแห่งธรรมชาติกับสุนทรธรรมแห่งจิตวิญญาณในนิราศ สมัยใหม่ของอังคาร กัลยาณพงศ์กับไพวรินทร์ ขาวงาม*

ณัฐกาญจน์ นาคนวน**

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษา ความสมบูรณ์ของธรรมชาติและความคิดถึงแห่งจิตวิญญาณในนิราศสมัยใหม่ กวีเน้นย้ำความงามและคุณค่าของธรรมชาติ โดยสอนให้เพื่อนมนุษย์รักและดูแลเอาใจใส่ธรรมชาติ เข้าใจว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่ต้องเกื้อกูลกัน เพื่อให้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ลักษณะนี้เป็นการขยายความคิดเรื่องธรรมชาติในนิราศ จากเดิมที่ใช้เป็นสื่อเชื่อมโยงอารมณ์ความรู้สึกมาเป็นเนื้อหาสำคัญของเรื่อง นอกจากนี้ กวีคร่ำครวญถึงความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและคุณค่าของจิตวิญญาณมนุษย์ด้วยความห่วงใย กวีได้พยายามใช้นิราศขัดเกลาจิตใจเพื่อนมนุษย์และสอนให้นำหลักพุทธธรรมมาใช้แก้ปัญหาสังคมในโลกปัจจุบัน

นิราศสมัยใหม่ใช้ลักษณะสำคัญของนิราศเป็นกรอบของการสร้างสรรค์ ประกอบด้วย การเดินทางหรือการเคลื่อนที่ของเวลา และการคร่ำครวญถึงการพรากจากบุคคลหรือสิ่งอันเป็นที่รักโดยใช้ธรรมชาติเป็นสื่อเชื่อมโยง ทั้งนี้กวีสร้างนวลักษณ์ด้วยการขยายขอบเขตเนื้อหาและความคิดให้นิราศสมัยใหม่มุ่งขึ้นำความคิด กล่าวคือ กวีพยายามชี้ให้เห็นความรุนแรงของปัญหาสังคมจากนั้นจึงเสนอแนวทางแก้ปัญหา ปัญหาสังคมเกิดจากความตกต่ำของจิตวิญญาณมนุษย์

* บทความนี้เรียบเรียงจากวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่องนิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์และไพวรินทร์ ขาวงาม พ.ศ.๒๕๔๗ อนึ่ง ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการเขียนบทความนี้ และขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่มอบทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่

** ณัฐกาญจน์ นาคนวน

ศศ.บ. (เกียรตินิยมอันดับ ๒) ภาษาไทย ธรรมศาสตร์

อ.ม. (ภาษาไทย) จุฬาฯ

มนุษย์มีกิเลสครอบงำจนมีตบอด พฤติกรรมที่แสดงถึงความตกต่ำของมนุษย์ ได้แก่ การทำลาย ธรรมชาติ การเกิดสังคมวัตถุนิยม และการทำสงคราม พฤติกรรมเหล่านี้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสภาพแวดล้อมเกิดเป็นความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ ความล่มสลายของสังคมเกษตรกรรม และความเสื่อมโทรมของเมือง เหล่านี้เป็นความรุนแรงของปัญหาสังคมที่กำลังเกิดขึ้น กวีพยายามชี้ว่าหากละเลยไม่เร่งแก้ไข สังคมมนุษย์จะเข้าสู่ยุคหายนะอย่างรวดเร็ว กวีจึงสอนให้เพื่อนมนุษย์พินิจพุทธธรรมจากธรรมชาติและนำหลักพุทธธรรมนั้นมาเยียวยาความตกต่ำทาง จิตวิญญาณ กวีทั้งสองคนแสดงความคิดในลักษณะเดียวกันแต่รายละเอียดของเนื้อหาในแต่ละประเด็นแตกต่างกันตามความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ทั้งนี้เพราะ อังคาร กัลยาณพงศ์และไพวรินทร์ ขาวงามเป็นกวีสมัยใหม่ที่มีระยะห่างของการสร้างงาน

อังคาร กัลยาณพงศ์ เป็นกวีไทยร่วมสมัยยุคแรก ๆ ที่สร้างสรรค์นิราศเรื่องยาว อังคาร กัลยาณพงศ์ขยายขอบเขตความคิดและเนื้อหานิราศเป็นการคร่ำครวญถึงความเสื่อมโทรมของ ธรรมชาติ และการคร่ำครวญถึงความเสื่อมโทรมของมนุษย์ ประกอบกับการแสดงบทบาทในการ ชี้แนะแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ นิราศของอังคาร กัลยาณพงศ์จึง แตกต่างจากนิราศในยุคเดียวกัน

อังคาร กัลยาณพงศ์สร้างสรรค์นวนิชาตนิราศในลำนำภูกระดึงและนิราศ นครศรีธรรมราช ลำนำภูกระดึงเป็นนิราศเล่มแรกตีพิมพ์ครั้งแรกพ.ศ. ๒๕๑๒ และแก้ไขใหม่ ตีพิมพ์พ.ศ.๒๕๑๖ หลังจากนั้นประมาณ ๑๐ ปี(คำนวณจากระยะเวลาตีพิมพ์หนังสือระหว่าง ลำนำภูกระดึงกับลำน่าวเนจรนิราศเล่มแรกของไพวรินทร์ ขาวงามที่ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๒๘)ไพวรินทร์ ขาวงามใช้ชื่อบนิราศในลักษณะเดียวกันกับอังคาร กัลยาณพงศ์ กวีขยาย ขอบเขตความคิดและเนื้อหาจากการพรรณนาคร่ำครวญถึงนางซึ่งเป็นปัจเจกชนและเป็นการสื่อ สารเฉพาะระหว่างกวีกับตัวผู้เสพไปสู่การพรรณนาคร่ำครวญในฐานะที่กวีเป็นตัวแทนของกลุ่ม คนชนบท คร่ำครวญถึงการพรากจากธรรมชาติในมาตุภูมิ และคร่ำครวญถึงความเสื่อมโทรม ของสังคม รวมถึงความเสื่อมโทรมในจิตวิญญาณมนุษย์ซึ่งเป็นการคร่ำครวญถึงเพื่อนมนุษย์ร่วม โลก พร้อมทั้งปลุกเร้าและชี้แนะให้คนในสังคมได้ตระหนักถึงปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นและร่วมกันแก้ ไขปัญหาเพื่อความสงบสุขของสังคม ในลักษณะนี้ไพวรินทร์ ขาวงามสร้างสรรค์นวนิชาตของ นิราศเช่นเดียวกับอังคาร กัลยาณพงศ์ ดังปรากฏอิทธิพลของอังคาร กัลยาณพงศ์ในนิราศบท “สักหยาด” ของไพวรินทร์ ขาวงามว่า

ใคร “ยอมสละทอดทิ้ง ชีวิต
หวังสิ่งสินนฤมิต ไหม้แพรว”

ดื่มตำราอมฤต	มโนคติ
ร้อยรสอัครระแก้ว	เกิดแก้วมณีทวี

อังกูรกรวีหนึ่งแก้ว	กลางสมัย
คารวะนอบน้อมใจ	หนึ่งบ้าง
กัณฑ์มิตรใน	มวลมิตร
พงศ์พิ่งพิงโลกกว้าง	ไปร้างกวีศรี
ชีวิตนี้อุทิศแล้ว	วิญญาน
ก็โกฏจินตนาการ	แต่งแก้
ก็ฝันนั้นบันดาล	ความรัก
ก็รักจกจกเชื่อ	จ่อเชื่อโซนไฟ

(ฤดีกาล : ๔๐-๔๒)

บทดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าไพวรินทร์ ขาวงามนับถืออังคาร กัลยาณพงศ์เป็น “ครู” โดยเฉพาะครูกวีในการแต่งนิราศ นอกจากไพวรินทร์ ขาวงามจะแต่งบท “สักหยาด” เป็นบทบูชาครูแล้วยังยกย่องและนับถืออังคาร กัลยาณพงศ์ด้วยการอ้างบทกวีจากลำนำฎกระดิ่งที่ว่า “ข้ายอมสละทอดทิ้งชีวิต หวังสิ่งสินนฤมิต ใหม่แพรว” มาประกอบการบูชาครู

ไพวรินทร์ ขาวงาม รวบรวมกวีนิพนธ์บทสั้น ๆ ที่แต่งในหลาย ๆ วาระมารวมเล่มตีพิมพ์นิราศของไพวรินทร์ ขาวงามจึงมีลักษณะเฉพาะที่กวีมิได้ตั้งใจแต่งเป็นนิราศเรื่องยาว แต่กวีตั้งชื่อเรื่องและกำหนดความคิดสำคัญของตัวเล่มให้มีลักษณะของนิราศ และเมื่อพิจารณาเนื้อหาความคิดในแต่ละบทแล้วพบว่าสร้างสรรค์โดยใช้ลักษณะสำคัญของนิราศ นิราศสมัยใหม่ของไพวรินทร์ ขาวงาม จึงเป็นทั้งนิราศเรื่องยาวและบทนิราศ กล่าวได้ว่า ไพวรินทร์ ขาวงาม เป็นกวีที่สืบทอดขนบนิราศจากกวีโบราณและสืบทอดขนบนิราศของกวีรุ่นพี่ คือ อังคาร กัลยาณพงศ์ ในขณะเดียวกันก็ได้สร้างนวลักษณ์ด้านเนื้อหาและความคิดในนิราศของตนขึ้น โดยเน้นการบันทึกอารมณ์ความรู้สึกของกวีในระหว่างการเดินทาง ซึ่งกวีขยายขอบเขตการเดินทางไปตามสถานที่ต่าง ๆ ไปสู่การเดินทางของชีวิตตั้งที่แน่นยำไว้ในนิราศทุกเรื่องว่า การเดินทางของตนเป็น “การเดินทางของหัวใจ”

อังคาร กัลยาณพงศ์และไพวรินทร์ ขาวงามเป็นกวีสมัยใหม่ที่เลือกใช้นิราศเพื่อถ่ายทอดเนื้อหาที่มุ่งชี้้นำความคิด และสอนพุทธธรรมให้เพื่อนมนุษย์ใช้แก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน ลักษณะนี้คือการสร้างสรรค์นวลักษณ์ของนิราศ เป็นนิราศสมัยใหม่ที่ขยายขอบเขตความคิดและเนื้อหาจากวรรณคดีแสดงความรักไปสู่วรรณคดีจรรโลงปัญญา ซึ่งในบทความนี้เน้นเฉพาะความคิดที่ว่าด้วย “สมบูรณธรรมแห่งธรรมชาติ” กับ “สุนทรธรรมแห่งจิตวิญญาณ”

สมบูรณธรรมแห่งธรรมชาติ

สมบูรณธรรมแห่งธรรมชาติเป็นการใช้ธรรมชาติสอนหลักพุทธธรรม กวีนำความคิดเรื่องธรรมชาติเป็นแหล่งพุทธธรรมจากมโนทัศน์เรื่อง “ธรรมะคือธรรมชาติ” ของท่านพุทธทาส-ภิกขุมาใช้ในนิราศสมัยใหม่ กวีพิจารณาและยกย่องธรรมชาติในฐานะ “ครู” ผู้สอนพุทธธรรมให้แก่มวลมนุษย์ การพินิจธรรมชาติอย่างลึกซึ้งจะทำให้ค้นพบสัจธรรมอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตได้ ดังปรากฏในตัวอย่างเหล่านี้

ไปไหนเมฆกลุ่มน้อย	บริสุทธิ์
ไปสู่สิงหามุท	ใหญ่กว้าง
เพื่อโปรยทั่วโลกมนุษย์	เย็นฉ่ำ
ทำแก่นสารเสกสร้าง	สิ่งซึ่งวิเศษสมัย
เมฆเอ๋ยคุณค่าอมตะเจ้า	งามเท่าเพชรพลอยร่วงรุ่งหรือ
ถาว์ว่างเปล่าค่าอุบัติมาคือ	สิ่งสิ่งเหลวลอยฟ้าสามัญ
เมฆนี้มีคุณค่าแท้จริง	คือธาตุยิ่งใหญ่ซาลาลัยฝน
เป็นฝนโปรยไปทั่วไกล	สร้างสรรค์เกษมสุขทุกชีวา
ยิ่งจริงค่ากว่ารัตนาร่วงรุ่ง	คือมุงประโยชน์ใหญ่ภายนอก
ถึงกะละลาตัวเองมรณา	เพื่อแก่นหล้าวิจิตรนิจันรันดร
ฉันใดอัจฉริยาปราชญ์เปรี๊ยะ	ที่ฟูเฟื่องบารมีก็ฉันนั้น
เพื่อประโยชน์มนุษย์ทั่วหน้ากัน	บรรลุน้ำกายสิทธิ์พุทธปัญญา
ปฏิรูปค่านุชยวิสุทธิวิเศษไว้	ไล่ขับสรรพสัตว์บาปหยาบช้า
ระงับดับพิษไฟแห่งเวรา-	นุเวรทั่วฟ้าที่ก่อกรรมระยา
เมฆเอ๋ยสัตว์ปากสัวมรุมดำ	เย้ยหยันว่านิรุรูปเหลวร้ายล้ำ
นั้นแหละธาตุอิสรเสรีนำ	มโนคติทิพย์แท้แต่แดนไตร
วิริยะอยู่เพื่อกู้ขวัญพิภพ	ประสพแก่นสารวิเศษส่วยสมัย
อโหสิกรรมแก่สัตว์เสมอไป	วางดวงใจไว้ถูกที่นินรันดร
	(ลำนำนุกรม : ๑๕๐-๑๕๑)

บท *เมฆ* นี้ กวีชื่นชมความเสียสละอันยิ่งใหญ่ของก้อนเมฆ โดยหยิบยกเอาวัฏจักรของเมฆที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนแล้วกลั่นตัวเป็นสายฝนโปรยปรายความฉ่ำชื้นให้กับโลกมนุษย์ การกลั่นตัวของก้อนเมฆเปรียบเป็นการทำลายชีวิตของตนเองเพื่อสร้างความสุขต่อโลก ลักษณะเช่นนี้ถือเป็นความเสียสละที่ยิ่งใหญ่ ที่แม้ไม่มีผู้ใดมองเห็นคุณค่า แต่เมฆก็ยังคงเสียสละ

ว. ภาษาและวรรณคดีไทย ปีที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๗

ประโยชน์ส่วนตนเช่นนี้ต่อไป เช่นเดียวกับ พระโพธิสัตว์ ผู้เสียสละตนช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ทรงบำเพ็ญบารมี “จนบรรลุชั้นกายสิทธิ์พุทธปัญญา” เพื่อนำพุทธธรรมอันเกิดจากการรู้แจ้งมา สอนให้เพื่อนมนุษย์เกิดปัญญาจนหลุดพ้นจากห้วงสังสารวัฏ ความเสียสละของเมฆและ พระโพธิสัตว์จึงเป็นความเสียสละที่ยิ่งใหญ่และมีคุณค่ามหาศาล การชี้้นำด้วยการกล่าวชื่นชมของ กวีจึงเพื่อย้ำคุณค่าของธรรมชาติสามัญที่ยิ่งใหญ่ที่มนุษย์พึงตระหนักและยึดถือเป็นแบบ อย่างทั้งในแง่ความเสียสละ ความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และในแง่การทำความดีแบบ “ปิดทองหลังพระ”

ในลักษณะเดียวกันไพโรรินทร์ ชาวงามก็เน้นย้ำความคิดเรื่องธรรมะคือธรรมชาติไว้อย่าง สม่่าเสมอ ดังตัวอย่าง

...ธารน้ำไหล

ผ่านกรวดหินดินใดไหลชัดสี
ให้กลมเกลี้ยงกลิ้งตามความพอดี
เยี่ยงหน้าที่โดยธรรมของลำธาร
นั่งฟังเสียงน้ำไหล

แผ่วสำเนียงแห่งภายในแว่วไหวผ่าน
เพียงเสียงทิพย์เอ่ยทักถามจักรวาล
ชวนสนทนายู้นั้นนานถึงด้านใน

.....

ธรรมะคือหน้าที่

สายเลือดมีสายใจไหลเย็นน้ำ
น้ำเหนือมีน้ำมนต์ปนเป็นน้ำ
ได้ดื่มดำธรรมชาติสะอาดฉะนี้

ก้มกราบพระคือกราบธรรมชาติ

ผู้ยิ่งใหญ่ใสสะอาดโดยหน้าที่
ธรรมอันเป็นเช่นนั้น ย่อมพึงมี
ผู้รู้ซื่อใจอันมีदनิก

โอ้วว่าช้านี้ก็เลสหนา

เดินทางมาสู่ร่มไม้ไต้นิ่งตระหนัก
พบธารน้ำหนึ่งไหลได้ก้มวัด
ชื่นความเย็นเห็นรู้จักทุกสนทนา

“น้ำจ๋า ช้ำยังเป็นทาสโลก
ยังถือสุข แบกโคก ไว้เต็มบ่า”
น้ำบอก “จงวางใจในอนัตตา
เรียนรู้ว่า โลกทุกข์และเปลี่ยนไป
น้ำจะชุ่มรอยแล้ง ณ แหล่งโลก
ธรรมร้างดับโคกแกโลกได้
ธรรมชาติธรรมดา อยู่เช่นใด
โลกยอมให้ธรรมดาเธอเช่นนั้น
อย่าฟังเพียงเสียงพระพูด
จงใช้ธรรมย่ำพิสูจน์ถึงธรรมนั้น
จงใช้ใจ ปฏิบัติใจในปัจจุบัน
อย่างรู้ตัวทั่วทัน การเปลี่ยนแปลง”

.....
ข้าจึงนั่งอยู่เนิ่นนาน
ฟังทิพย์สำเนียงผ่านธารน้ำไหล
ธรรมชาติธรรมดา อยู่เช่นใด
ข้ายอมได้ธรรมดา อยู่เช่นนั้น!

(ฤดีกาล :๒๗-๒๘)

ตัวอย่างนี้ยกมาจากบท “ธารน้ำไหล” ซึ่งเป็นชื่อสถานที่ปฏิบัติธรรมของสวนโมกขาราม แสดงให้เห็นการรับอิทธิพลธรรมะมาจากท่านพุทธทาสภิกขุ โดยเฉพาะมโนทัศน์เรื่องธรรมาคือธรรมชาติปรัชญาสำคัญที่ท่านพุทธทาสได้อธิบายไว้โดยให้ความหมายของธรรมะไว้ ๔ ประการคือ ๑.ธรรมะคือหน้าที่ ๒.ธรรมะคือผลจากการทำหน้าที่ ๓.ธรรมะคือความจริงที่ปรากฏเรื่อกฎของธรรมชาติ และ ๔.ธรรมะคือธรรมชาติทั้งปวง ซึ่งในงานวิจัย “ปรัชญาพุทธทาสกับมหาธรรม” ของ สุวรรณฯ สถาอานันท์ ได้อธิบายว่า

ข้อเสนอหลักของท่านพุทธทาสที่แจกแจงความหมาย ๔ ประการของ “ธรรมะ” ที่ช่วยให้เข้าใจความแตกต่างระหว่างธรรมะ ในแง่ที่เป็น “ธรรมชาติ”และธรรมชาติในแง่ที่เป็นวัตถุแห่งการศึกษาและจัดการของวิทยาศาสตร์ ได้แก่การเข้าใจธรรมะในแง่“หน้าที่” กล่าวคือการเข้าใจธรรมชาติจากแง่มุม

แบบท่านพุทธทาสภิกขุจะนำไปสู่การเห็น “ความเป็นไปเอง” ของ
ธรรมชาติ

...การที่ท่านพุทธทาสภิกขุแจกแจงความหมายของ
ธรรมะไว้ ๔ ประการนี้ถือได้ว่าเป็นการพยายามเชื่อมสัมพันธ์
ระหว่าง ความจริงตามธรรมชาติกับนิพพานแห่งพุทธศาสนา
และระหว่างความจริงตามธรรมชาติกับการปฏิบัติธรรม ...
สำหรับท่านพุทธทาส การปฏิบัติพุทธธรรมคือการทำความจริง
แห่งธรรมชาติให้ปรากฏ

(สุวรรณ สถาอาณันท์ ๒๕๓๖ : ๓๖-๓๗)

ความคิดในบท “ธารน้ำไหล” สอดคล้องกับคำกล่าวนี้ ในแง่ที่กวีพยายามชี้ให้เห็นว่า
การเข้าใจความเป็นไปของธรรมชาติจะทำให้เข้าใจธรรมะ ดังที่กวีใช้ตัวละคร “ข้า” สนทนากับ
“น้ำ” แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่เข้าใจกันจนสามารถสื่อสารกันได้ “ข้า”
แสดงความเป็นมนุษย์ที่ “ยังเป็นทาสโลก ยังถือสุข แบกโครก ไว้เต็มบ่า” ซึ่ง “น้ำ” ก็ได้ชี้ให้เห็น
กฎของความไม่เที่ยง และธรรมะเท่านั้นที่จะช่วยมนุษย์ดับทุกข์ได้ นอกจากนี้ “น้ำ” ยังสอนต่อไป
ว่าการจะเข้าใจธรรมะให้ได้นั้นเกิดจากการปฏิบัติจริงมิใช่ “ฟังเพียงเสียงพระพูด” ความคิดนี้
สอดคล้องกับหลักปฏิบัติของท่านพุทธทาสที่เน้นการปฏิบัติธรรมตามหลักกาลามสูตร ๑๐
ประการความคิดนี้ตรงกับหลักข้อ ๑๐ คือ อย่ารับถือเอาเพราะสมณะผู้พูดนั้นเป็นครูของเรา
ความคิดเรื่องธรรมะคือธรรมชาติดังปรากฏอยู่ในบทอื่น ๆ เช่น

“ข้าเป็นหนึ่งในเม็ดทรายแห่งชายหาด”

“ข้าเป็นฝนหนึ่งหยาดแห่งท่าฝน”

“ข้าเป็นลมหนึ่งวูบที่พัดวน”

“ข้าเป็นไม้หนึ่งต้นแห่งพงไพร”

.....

“ข้าเป็นสิ่งสิ่งหนึ่งในหลายสิ่ง”

“ข้าเป็นหนึ่งในความจริงในเหตุผล”

“ข้าเป็นคนหนึ่งคนในหมู่คน”

“ข้าเป็นฝนหนึ่งต้นร่วมโลกเดียว”

สดับสิ้นเสียงใดในโลกหล้า

ต่างขานรับปรารณากล้ายืดเหนียว

สิ่งหนึ่งแม้บ่อยค่อยกลมเกลียว

เป็นสิ่งมากนั้นเทียว หนอสังขธรรม!

(ฤดีกาล : ๘๑-๘๒)

ในบทนี้นอกจากจะเน้นย้ำความคิดเรื่องธรรมะคือธรรมชาติแล้ว กวียังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ นั่นคือ “ข้าเป็นคนหนึ่งคนในหมู่คน” ซึ่งเป็นส่วนเล็กน้อยมากเมื่ออยู่ในระบบจักรวาล แต่กวีก็พยายามชี้ให้เห็นว่าย่อมองข้ามความเล็กน้อยในส่วนย่อยของธรรมชาติ เพราะสิ่งเล็กน้อยเหล่านี้จะต้องเกี่ยวเนื่องกันเมื่อมาอยู่รวมกันเป็นระบบใหญ่ นี่คือปรัชญาที่กวีค้นพบจากความเป็นไปของธรรมชาติ

นอกจากนี้กวีทั้งสองคนพยายามเน้นย้ำคุณค่าของเวลาในชีวิตมนุษย์ โดยเทียบกับเวลาของธรรมชาติว่ามนุษย์นั้นมีเวลาน้อยกว่าธรรมชาติ มนุษย์มีชีวิตอยู่บนโลกไม่นานก็ต้องตาย สิ่งที่หลงเหลืออยู่มีเพียงความดีที่คนรุ่นหลังจะได้โจษขาน มนุษย์จึงควรเร่งทำความดีใช้เวลาที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ กวีพยายามสอนไม่ให้มนุษย์ตกเป็นทาสของเวลาเพราะเวลาหมุนเวียนไปเรื่อย ๆ ในขณะที่สังขารมนุษย์เสื่อมลงพร้อม ๆ กับเวลาที่เคลื่อนไป การมีอิสระเหนือเวลาได้ก็ด้วยไม่ยึดติดกับกิเลสจน หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง เช่น

เกร็ดทรายบอกเล่าให้	ทัศนะ
คือช่อนกาลอิสระ	แห่งหล้า
เตือนใจใหญ่หลวงขณะ	มนุษย์หยิ่ง
ทำอย่างอยู่ค้ำฟ้า	ไปซำจมหทราย
.....	
ชีวิตเอยครูล้ม	สลายหาย
แตกเปื่อยปนดินทราย	ฝุ่นนั้น
โดดเดี่ยวเปล่าเดียวดาย	จมดิ่ง
รอสิ่งใดช่วยป็น	แต่งขึ้นคืนขวัญ
คืนวันละลายล่วงแล้ว	ไปลับ
เหลือชั่วดีฤดับ	เปื่อยสิ้น
ชีวิตอย่าย่อยยับ	กับต่ำ
ทำอยู่ระยาแคว่ตัน	ดิ่งม้วยควาจวน
ให้เข้าใจแจ่มแจ้ง	โลกธรรม
ชีพอยู่เหนือนิรณังงา	เร่งแล้ว
ญาณทิพย์ยิ่งใหญ่	วิสุทธิทัศน

นิกนึ่งมองผ่องแผ้ว

เพื่อพันธุสัตวีสัย

(นิราศนครศรีธรรมราช :๒๗๔-๒๗๗)

กวีต่อกย้ำความคิดเรื่องความเป็นอนิจจังของสรรพสิ่งผ่านการพิจารณาธรรมชาติอย่าง สม่่าเสมอโดยเฉพาะความไม่เที่ยงของเวลาในชีวิตมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อให้มนุษย์ลดอัตตาหลง ลักษณะ นี้กวีใช้ความคิดเรื่อง “เวลา” เป็นเนื้อหาสำคัญของเรื่อง ขยายลักษณะการเคลื่อนที่ของเวลาที่ใช้ เป็นสื่อเชื่อมโยงอารมณ์ความรู้สึกมาเป็นความคิดเชิงพุทธธรรม

เดิมทีนิราศใช้เวลาเป็นสื่อเชื่อมโยงแสดงการพรากจาก เช่นการหมุนเวียนของเวลาใน ทวาทศมาสโคลงต้น นิราศเดือน และภาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก เวลาที่ผ่านไปแต่ละวัน แต่ละเดือนหรือแต่ละปีช่วยเพิ่มความเข้มข้นทางอารมณ์ความรู้สึกของกวีให้ทุกข์ทวิเป็นลำดับ ในขณะที่นิราศสมัยใหม่ขยายการเคลื่อนที่ของเวลาที่ใช้เชื่อมโยงการพรากจากเป็นเวลาของชีวิต จากอดีตมาถึงปัจจุบัน กวีรำลึกถึงความสุขความทรงจำในอดีตเพื่อเพิ่มความเข้มข้นของอารมณ์ ทุกข์เมื่อต้องพรากจากอดีตเหล่านั้น นอกจากนี้กวีใช้ความคิดเรื่อง “เวลา” เป็นเนื้อหาสำคัญของ เรื่อง เพื่อแสดงให้เห็นว่าเวลาของชีวิตมนุษย์มีไม่มาก เวลาเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย มนุษย์จึง ควรใช้เวลาที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์สูงสุด การเคลื่อนที่ของเวลาในนิราศสมัยใหม่จึงมีมิติที่ลึกซึ้ง และกว้างขวางขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงของเวลาที่เชื่อมโยงการพรากจากในนิราศสมัยใหม่ ได้แก่ การใช้ ระยะเวลาจากอดีตไปถึงอนาคตตั้งปรากฏในมำก้านกล้วย กวีพรากจากอดีตคือชนบทที่งดงาม ปัจจุบันคือความล่มสลายของชนบทและความเสื่อมโทรมของเมือง ทำให้กวีพรากจากความดีงาม ของจิตวิญญาณมนุษย์ ส่วนอนาคตคือความหวังให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น และหาก ไม่ดีขึ้นสังคมมนุษย์จะตกอยู่ในภาวะวิกฤต ทำนองเดียวกันการตั้งชื่อเรื่องว่าฤดีกาล ก็เพื่อสื่อ ความหมายของมิติเวลาที่เคลื่อนไปพร้อม ๆ กับการเดินทางของชีวิต กวีได้ประสบทั้งภาวะพบและ พราก ดังที่เกริ่นในคำนำว่า ฤดีกาลของข้าพเจ้า ก็คือชีวิตที่ได้ผ่านฤดูกาลมาแล้วช่วงหนึ่งจากวัย เยาว์อันเขลาขลาดกลางทุ่งนาฟ้ากว้าง สู้ภัยหนาวร้อนในเมืองอันอุดมด้วยดีกรามบ้านช่อง ผ่าน มาทั้งบาดแผลและความงดงาม(ฤดีกาล : ๘-๙)

การขยายขอบเขตความคิดและเนื้อหาเรื่องเวลา กวีได้นำเอาความคิดเรื่องเวลามาเป็น เนื้อหาสำคัญ เพื่อชี้แนะให้มนุษย์ตระหนักในคุณค่าของเวลาและใช้เวลาของชีวิตให้คุ้มค่า เช่น

ฟ้าประทานเวลามาให้
ทุกทุกนาทาคือชีวา

ประจุกได้ไอศวรรย์ชั้นฟ้า
พราวเวลาคือฆ่าตัวตาย

กาลจักรจักเร่งมาซ้ำซ้ำ
หรือกินนอนสืบพันธุ์ให้สราย

นุดคร่าชีวาไปประหาร
ก่อนอวสานสุดชาติขาดใจตาย

พินต้นเถอะเสาะแสวงหาคุณค่า
ค่าชีวิพลีถวายเป็น
ปฏิบัติทศนะปรัชญาใหม่
เมตตากรุณาอย่าฆ่ากัน

รอยมรคาพระโพธิสัตว์ใหญ่
โอบทานให้ปิตุสวพิเศษอนันต์
เพื่อโลกใสวิสุทธิดุจสวรรค์
หลังเลือดนั้นปลุกบุหงาสุมาลัย
(ลำนำภูกระดึง : ๙๐-๙๑)

ตัวอย่างจากบท “เวลาคือชีวา” กวีชี้ให้เห็นว่าเวลาของชีวิตนั้นเคลื่อนไปเรื่อย ๆ มนุษย์จึงพึงใช้เวลาที่มีอยู่พัฒนาจิตใจ ลดละเลิกกิเลสอันทำให้เวลาสูญไปอย่างไร้ค่า เพราะกิเลสเป็นความสุขชั่วครู่ที่ล่องลอยให้มนุษย์หลงไหล ความสุขที่แท้จริงคือความสุขจากธรรมะ ดังที่กวีชี้แนะนำให้ปฏิบัติตามพระโพธิสัตว์ที่อุทิศตนเพื่อความสุขของมวลมนุษย์ เป็นความเสียสละอันยิ่งใหญ่ซึ่งมนุษย์พึงนำมาเป็นแบบอย่าง เพราะเมื่อมนุษย์ละกิเลสจะเกิดความเสียสละและเมตตา กรุณาต่อเพื่อนร่วมโลก ทำให้จิตใจตนเองและสังคมโลกสงบสุขอย่างแท้จริง

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าอังคาร กัลยาณพงศ์และไพโรจน์ทร์ ขาวงามให้ความสำคัญกับธรรมชาติในฐานะที่เป็นแหล่งพุทธธรรม โดยพยายามชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และเชื่อมโยงกับความคิดเรื่องธรรมะคือธรรมชาติ เพื่อชี้แนะเพื่อนมนุษย์ให้แสวงหาความสุขที่แท้จริงจากการพิจารณาความเป็นไปของธรรมชาติอันจะก่อให้เกิดความสุขสงบของสังคมโลกได้

สุนทรธรรมแห่งจิตวิญญาณ

นอกจากการพินิจพุทธธรรมจากธรรมชาติแล้ว การฟื้นฟูความดีงามทางจิตวิญญาณก็เป็นความคิดสำคัญอีกประการหนึ่งในนิราศสมัยใหม่ กวีสอนเพื่อนมนุษย์ให้มีศรัทธาในความดี และมีมนุษยธรรมต่อกัน เพราะมนุษย์เกิดมาเพื่อ “ร่วมทุกข์” ในสังสารวัฏ การมีศรัทธาในพุทธธรรมและมีความรักความเมตตาต่อกัน เป็นเรื่องจำเป็นอันจะนำไปสู่อุดมคติสำคัญของพุทธ

ศาสนา คือ ความสุขสงบของสังคม และการไปสู่นิพพาน กวีจึงใช้นิราศขัดเกลากิเลสเพื่อนมนุษย์ ด้วยความเชื่อมั่นในศักยภาพของเพื่อนมนุษย์ว่าจะข้ามพ้นจากความมืดบอดได้

ความศรัทธาในความดีทำให้มนุษย์หลุดพ้นจากกิเลส เพราะกิเลสเป็นเครื่องสร้างความมืดบอดของจิตใจ ประกอบด้วย ความโลภ ความโกรธและความหลง อันทำให้มนุษย์มีความยึดมั่นถือมั่นและเห็นแก่ตัว กวีจึงได้พยายามปลุกฝังให้มนุษย์ใช้พุทธธรรมทำลายกิเลส ด้วยความศรัทธาในความดี ตระหนักว่าเวลาของมนุษย์มีไม่มากเวลาที่มีอยู่จึงควรใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยการประกอบกรรมดี ใช้ธรรมะสร้างความสุขต่อตนเองและสังคม เป็นการใช้เวลาของชีวิตอย่างมีคุณค่า ความคิดเช่นนี้จะทำให้มนุษย์คลายความยึดมั่นถือมั่น ไม่ยึดติดกับ“รูปธรรม” จนหลุดพ้นจากกิเลสหรือเข้าสู่นิพพานได้ เช่น

วัตถุอุปโลกน์โลกประดิษฐ์	บาตรเก่ากำหนดจิตชนิดไหน
มือเก่ากำหนดจิตชนิดใด	ใจใครโปรดสัตว์ปัจจุบัน
เข้าวัดนมัสการพระคุณเจ้า	ชีวนำเศร้านำชัน
ศีลห้าสมาทานไม่ผ่านวัน	ตัวใครตัวมันนอบายมุข
ปากแหงแห้งฉิบหายหายนะ	กราบพระภิกษุโหยหาสุข
ชาวพุทธเมืองพุทธสะดุดยุค	ตกทุกข์ได้ยากจากอิตตา
วัตถุกำหนดจิตจนบิดเบี้ยว	เรือบาปนำเที่ยวทะเลบ้า
“บิณฑบาตเถิดโยม, อาตมา	ขอทานศรัทธาสักเสี้ยวธรรม!”
	(กลอนกล่อมโลก: ๑๒๘)

บทนี้ไพโรรินทร์ ขาวงามต้องการชี้ให้เห็นความมืดบอดของมนุษย์ที่ยึดติดกับรูปและนาม อันเป็นเปลือกนอก เข้าวัดสมาทานศีลแต่มิได้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน นับถือศาสนาโดยมิได้เข้าถึงแก่นแท้ของศาสนา มนุษย์จึงยังคง “ทุกข์” เพราะมีอิตตายุัดติดกับวัตถุ ความมืดบอดเช่นนี้ขจัดได้ด้วยการมีศรัทธาในพุทธธรรมเป็นเครื่องสร้างพลังใจในการปฏิบัติตามหลักธรรม มุ่งมั่นขจัดกิเลสให้หมดไป ดังตัวอย่างการใช้พุทธธรรมเป็นเครื่องมือกำจัดกิเลส บท “สำเภาทอง”ในสำเนา ฎุกระดิ่ง

อนิจจาทิตตาสำเภาทอง	ลอยล่องมหาวิภูสังสาร
ไปเวียงแก้วมตะพระนิพพาน	เสบียงอาหารสัปตะโพชฌงค์
เนกขัมมะบารมีเป็นกัปตัน	มั่นในสมณะธรรมวิสุทธีประสงค์
ศีลสมาธิปัญญาขึงยงปลง	รูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญาน

วิริยะบารมีเป็นล่ำส่ำเภา	เอาจตุปทานเป็นใบโพศาล
เบญจพลังเป็นโยธาทำงาน	ปณิธานสมาธิแล้งนิวรรณ์
เมตตาบารมีอย่างหางเสื่อ	นำเรือหลักกิเลสตันหาร้อน
สติแก้วชี้ทิศทิพย์อลงกรณ์	จรลี้วมรคาโพธิสัตว์ตรง

.....

ทานบารมีพลีชีพสละแล้ว	เพื่อโลกแก้ววิเศษสุขเกษมศานต์
ช่วยสรรพสัตว์วิมุติกิเลสสาร	กล้าหาญปิ่นฟ้าหล้าดินตรี
ล่ำเภาทองของมโนคติแก้ว	จรลี้วแล้วห่างโลกลับลี
เลื่อนโล้ชะเลบุญสุดสุนทรีย์	มีกัปตันพุทธธรรมนำไป

(ลำนำฎกระดิ่ง : ๒๓๘-๒๓๙)

กวีแสดงความศรัทธาในพุทธธรรมของตนเอง เปรียบชีวิตของตนกับเรือสำเภาที่จะล่องข้ามสังสารวัฏด้วยการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการเช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ กวียินดีสละตนสร้างกวีนิพนธ์จรโลงโลก การใช้ธรรมะเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของกวี เป็นความตั้งมั่นที่จะกระทำความดีทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น เป็นความอดทนและเสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมซึ่งมนุษย์ควรนำไปปฏิบัติเพื่อทำลายอัตตาและกิเลสของตน

นอกจากนี้ความรักและความเมตตาเป็นหลักมนุษยธรรมที่จะสร้างความสุขต่อสังคมโลกได้ เพราะความรักทางพุทธศาสนานั้นหมายรวมถึง ความปรารถนาดีเอื้ออาทรต่อกันอย่างไม่มีเงื่อนไข มีความสุขและยินดีในการให้ เช่นเดียวกับเมตตาธรรมเป็นความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ความเมตตาทำให้จิตใจบริสุทธิ์ ไม่คิดร้ายกับใคร คุณธรรมแห่งความรักและความเมตตานี้สร้างสันติภาพในโลกได้ โดยเริ่มจากรักและเมตตาตนเอง รักษาตนเองให้พ้นจากกิเลส และ เพื่อแผ่ความรักความเมตตานั้นไปยังเพื่อนมนุษย์ สงครามหรือความขัดแย้งก็จะไม่เกิดขึ้นอาทิเช่นบท “ดับไฟไหม้โลก” ของอังคาร กัลยาณพงศ์

ไอ้อันนี้ที่มีมหิทธิพิช	กว่าฤทธิอัคคีคุแหล่งหล้า
คือโรคไฟกิเลสมารแรงกล้า	เสวยมหาอาณาจักรกลางใจ
อย่าดูร้ายให้มากมายเมตตา	กรุณาเสมอมหาสมุทรแห่งสมัย
คือไม่ขุ่นเคืองแค้นใครใคร	ละมุนละไมไมตรีจิตรนิจกาล

.....

มีอุบายแยบคายแห่งพุทธะ	ชำระใจรู้รสอารมณ์ถวิล
เอาสติกำหนดหมดมลทิน	สู่กลิ่นหรือวิปัสสนาญาณ

(นิราศนครศรีธรรมราช : ๒๐๔-๒๐๕)

กวีกล่าวถึงไฟรัยที่มีพิษแผดเผาใจ นั่นคือไฟกิเลส การดับไฟกิเลสทำได้โดยใช้ความเมตตากรุณาทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น กล่าวคือเมตตากรุณาตนเองด้วยการขัดเกลาจิตใจให้สะอาด คิดดีทำดีและหมั่นปรับปรุงข้อบกพร่องของตน ส่วนความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นคือปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขและคอยช่วยเหลือเมื่อเขาเหล่านั้นประสบทุกข์ ความเมตตากรุณานี้ช่วยลดความอาฆาตพยาบาทที่มีต่อกันได้ นอกจากนี้กวียังสอนให้เพื่อนมนุษย์ชำระจิตตนเองโดยการเจริญภาวนาอันจะทำให้มีสติระลึกรู้อยู่ตลอดเวลา ทั้งยังเป็นการฝึกเอาชนะจิตใจตนเองไม่ให้วูบไหวไปกับสิ่งชั่วร้าย รวมถึงความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรมที่จะส่งผลไปถึงอนาคต การปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้จะช่วย“ดับไฟไหม้โลก”ได้

อังคาร กัลยาณพงศ์และไพโรจน์ทร์ ขาวงาม เป็นกวีที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาตั้งแต่เห็นจากการเดินทางไปปฏิบัติธรรมที่วัดป่าแก้วในนิราศนครศรีธรรมราชของอังคาร กัลยาณพงศ์ หรือการไปศึกษาธรรมะตามแบบท่านพุทธทาสที่สวนโมกขพลารามในบท “ธารน้ำไหล” ของไพโรจน์ทร์ ขาวงามโดยเฉพาะไพโรจน์ทร์ ขาวงามนั้นมีประสบการณ์ทางธรรมจากการบวชเรียนเป็นเวลา ๘ ปี (อ้างอิงจากปกหลังหนังสืออดีตกาล) ประสบการณ์เหล่านี้กวีนำมาถ่ายทอดในนิราศสมัยใหม่ ทั้งการอธิบายพุทธธรรมจากทัศนะของตนและการถ่ายทอดประสบการณ์การปฏิบัติธรรมเพื่อแสดงให้เห็นความยากลำบากอันต้องใช้ความอดทนและความเพียรอย่างยิ่งยวด วิธีการสอนเหล่านี้จึงเป็นทั้งตัวอย่างการปฏิบัติ และเป็นกำลังใจให้เพื่อนมนุษย์เชื่อมั่นในศักยภาพของตนว่าต้องปฏิบัติได้เช่นเดียวกับกวี

กวีอธิบายพุทธธรรมตามทัศนะของตน โดยเน้นหลักธรรมขั้นพื้นฐานอันง่ายต่อการปฏิบัติ และจะส่งผลต่อการปรับปรุงพฤติกรรม รวมถึงแก้ไขปัญหาของสังคมได้ ดังที่อังคาร กัลยาณพงศ์ยกตัวอย่างการศึกษาธรรมะของตนโดยใช้ธรรมชาติเป็นครู การพินิจความเป็นไปของธรรมชาติทำให้ค้นพบสัจธรรมของชีวิต ดังนี้

ถอยใจไกลอมมนุษย์	ดูจสัตว์ร้ายหลากหลายหน้า
อมตะค่าดินน้ำฟ้า	เร่แสงแสวงหามาสุขใจ
ถอยใจไปลิ่วพัน	อมมนุษย์
ไปสู่ค่าวิมุติจุด	แจ่มแพรว
วิญญานแห่งตนดูจ	พาหนะ
ตนช่วยตนเห็นแก้ว	แก่นแท้สัจธรรม
อโหมีดมามีตไป	มีตก่อนไซร์สว่างภพหน้า
สว่างมากลับมืดกล้า	สว่างมาสว่างไปวิสัยทิพย์

อันมืดมาก่อนซ้ำ	มืดใหม่ ไปแล
มืดเก่าอนาคตใส	สว่างได้
สว่างมาก่อนกลับไป	มืดหม่น
มาสว่างไปสว่างไซ้	สิ้นสังสาร
นำธรรมชาติสะอาดวิสุทธิ	ดุจครุวิเศษเทศนาทิพย์
สอนใจให้สูงลิบ	ลิวเลิศฟ้ามาโปรดดิน
เกิดธรรมชาติวิเศษซึ่ง	วิสุทธิสะอาด
เยี่ยงอย่างครูเปรี๊ยะปราชญ์	ค่าไร้
สอนตนแจ่มแจ้งขนาด	อาทิตย์
สูงส่งทอแสงไล้	แหล่งหลักัตถุญ
	(ลำนำนุฎกระตึง : ๒๕๕-๒๕๗)

จากตัวอย่าง กวีย้ำเน้นการศึกษาพุทธธรรมด้วยตนเองโดยยกตัวอย่างบุคคล ๔ จำพวก จากโมตมสูตรที่ ๕ ว่าด้วยผู้มีมืดมาและมืดไป*** ได้แก่

๑. บุคคลผู้มีมืดมาและมืดไป คือเกิดในตระกูลต่ำแล้วยังประพฤติทุจริตตายไปจะไปเกิดในอบาย
๒. บุคคลผู้มีมืดมาแต่สว่างไป คือเกิดในตระกูลต่ำแต่ประพฤติสุจริตตายไปจะไปเกิดในสวรรค์
๓. บุคคลผู้สว่างมาแต่มืดไป คือเกิดในตระกูลสูงแต่ประพฤติทุจริตตายไปจะไปเกิดในอบาย
๔. บุคคลผู้สว่างมาและสว่างไป คือเกิดในตระกูลสูงและประพฤติสุจริตตายไปจะไปเกิดในสวรรค์

ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่า ชาติกำเนิดของมนุษย์ไม่สำคัญเท่ากับการกระทำ มนุษย์เลือกเกิดไม่ได้แต่เลือกประกอบกรรมดีกรรมชั่วได้ ดังเช่นกวีเลือกประกอบกรรมดีพัฒนาจิตของตนด้วยธรรมะ แล้วนำผลดีที่ได้รับเพื่อแผ่ไปยังเพื่อนมนุษย์

ไพโรรินทร์ ขาวงามนำความคิดเรื่อง “สวรรค์ในอก นรกในใจ” มาถ่ายทอดด้วยการคร่ำครวญว่า ยุคปัจจุบันนรกภูธรานพื้นที่ของสวรรค์ในจิตใจมนุษย์จนแทบจะหมดสิ้นแล้ว เช่น

ยุคอารยธรรมป่วยไข้ ชื่นชม

ดูรายละเอียดได้จากพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต [๒. ทุติยปีณณาสก] หน้า ๑๒๙-๑๓๑

ดวงจิตก็ต่างตรม	โตรดเศร้า
ชีพมีวิถีระทม	เที่ยวท่อง
ท่องเที่ยวทุกค่ำเช้า	ชุ่มน้ำตาสมัย
.....	
สรวงสวรรค์ในอกเศร้า	หนาวแสน
ขุมนรกขยายเขตแดน	ล่องล้ำ
ภูตผียี่งยศแทน	ทวยเทพ
วิบัติวิบากกรรมซ้ำ	หมื่นหมื่นแสนหมอง
.....	
วันเลื่อนเดือนล่วงแล้ว	ปีละสาย
ละแห่งละเทียนพราย	พรางฟ้า
ละแห่งละเทียนวาย	วับวอด
ชีวิตปริศนาหล้า	มุ่งหน้าไปไหน
	(ม้าก้านกล้วย : ๑๖๔-๑๖๕)

ความตกต่ำของจิตวิญญาณมนุษย์ สะท้อนความมืดบอดที่ถูกกิเลสครอบงำ จนกระทั่งต้องตั้งคำถามเพื่อเตือนสติเพื่อนมนุษย์ให้หันกลับมาทบทวนว่า “ชีวิตปริศนาหล้า มุ่งหน้าไปไหน” นั่นคือ มนุษย์นั้นเกิดมาเพื่ออะไร

อังคาร กัลยาณพงศ์และไพโรจน์ทร์ ขาวงามนั้น เป็นกวีที่ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง การยกตัวอย่างจากการปฏิบัติธรรมของกวี จึงเป็นกลวิธีการสอนที่กวีหวังจะให้เกิดผลต่อผู้เสพ ให้ตระหนักถึงศักยภาพของตนที่จะเอาชนะอุปสรรคได้เช่นเดียวกับกวี

อังคาร กัลยาณพงศ์ถ่ายทอดความยากลำบากของการฝึกจิต ที่ต้องมี “สติ” คอยดึงจิตที่ออกนอกเส้นทางให้กลับมา “ระลึกรู้” ให้จงได้ เช่น

ใจข้าน้อยคือน้ำเพชรใส	จับไวแสงสีสะท้อนสรรพสิ่ง
ถ้าเมามากวิปริตร้ายจริง	ถ้ารักก็ยิ่งทะนุถนอมน้อมใจ
ถ้าสีลากร้าวกักราวเหล็กเพชร	กล้าเด็ดขาดบ่พรันหวั่นไหว
วารแรงก็เร้าร้อนพิษไฟ	อาจไหม้หมอกอกเองละลาย
.....	
วารหนึ่งใจเกลไกลไปลิ่ว	ปลิววันวิญญูะอมรพิษอดีต
หิวระหายรสเสน่ห์ทานารี	พลีอุทิศจิตระแก้วกามกิเลสครอง

กิเลสमारนั้นสวยแต่รูปร่าง	อ้างวางไร้แก่นสารเศร้าหมอง
ให้ทุกข์ใจภัยระยำล่ำพอง	ชลเนตรนองคือเลือดไหลริน
ปฏิภาณไหววুবวักกลับมา	รำพันสารภาพทุกสิ่งสิ้น
ว่ากิเลสमारชนิดกักขะพหิมิพ	หินชาติขาดกันจนวันตาย
แล้วแสดงบาดแผลแต่ปางหลัง	ยังทิ้งรอยเจ็บอยู่มีรู้ห้าย
รอวิสุทธิพุทธธรรมทิพย์ละลาย	อามหิตพิชร้ายสลายจากใจ
เข็ดขยาดหวาดกลัวกิเลสमार	ล้างผลาญค่าวิเศษสุดเหลวไหล
วิริยะพลันสรรพันตรายตายไป	ให้หลุดภัยใส่วิสสุทธิพุทธิญาณ
สงบนิ่งมีทั้งสมาธิจิตร	สุจริตในไตรทวารเกษมศานต์
บูชาพระพุทธเจ้าวันรันดรกาล	ด้วยงานกายโยโคลงฉันทอัญชลี

(ลำนำนากุกระดิ่ง : ๒๙๘-๒๙๙)

กวีอธิบายสภาวะจิตของตนที่วูบไหวไปตามแรงยั่วของกิเลส ดังเช่นตอนที่ถูกพิชทำร้าย ต้องทุกข์ทรมานเพราะยึดติดกับรูปและนามของนาง แต่ด้วยความมีสติทำให้กวีคิดได้ อารมณ์เหล่านี้เป็นกิเลสที่ทำลายตนเอง กวีพยายามใช้สมาธิอ่อนน้อมนำธรรมชาติและกวีนิพนธ์เ้เครื่องจรโลงใจให้ข้ามพ้นกิเลสเหล่านั้นมาได้

ไพโรรินทร์ ขาวงามใช้การปฏิบัติธรรมที่สวนโมกข์เป็นตัวอย่างของการเข้าถึงพุทธธรรม ด้วยการถามตอบระหว่างกวีกับธรรมชาติสื่อว่าจะเข้าถึงธรรมต้องเข้าใจธรรม ดังนี้

ธารน้ำไหล
จากห่วงใจสู่ห่วงใจ ไสเย็นฉ่ำ
จากห่วงลึกสู่ห่วงลึก ยิ่งลึกล้ำ
หวังเต็มดำธรรมชาติสะอาดจะนี้

.....
อย่าฟังเพียงเสียงพระพุทธ
จงใช้ธรรมยำพิสูจนั้ถึงธรรมนั้น
จงใส่ใจ ปฏิบัติใจในปัจจุบัน
อย่างรู้ตัวทั่วทันการเปลี่ยนแปลง

“แต่ข้านี้กิเลสหนามาสวนโมกข์
ยังแบกโลกหนักอึ้งซึ่งหน่ายแหนง”
“นั่นแหละเธอ ฟังจำธรรมชาติแสดง
ข้อธรรมแห่งธรรมชาติอยู่เป็นนิจ

นิจศีลคือองดงามตามปกติ
สมาธิคือตั้งมั่นแห่งดวงจิต
คบปัญญาส่องสว่างทางมืดมิด
เกลากิเลส วิเศษชีวิต วิจิตรดวงใจ”

(ฤดีกาล :๒๕-๒๘)

“จงใช้ธรรมยำพิสูจน์ถึงธรรมนั้น จงใช้ใจ..ปฏิบัติใจในปัจจุบัน” เป็นการสอนให้ศึกษาและปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง เพื่อให้เข้าใจแก่นธรรมะอย่างถ่องแท้ นอกจากนี้ยังสอนให้เพื่อนมนุษย์ใช้สมาธิสร้างปัญญา และขัดเกลากิเลส อันเป็นวิธีที่กวีปฏิบัติจนเห็นจริงแล้ว

สมบูรณธรรมแห่งธรรมชาติดับสุนทรธรรมแห่งจิตวิญญาณในนิราศสมัยใหม่ของอังคาร กัลยาณพงศ์และไพโรรินทร์ ขาวงามเป็นการสร้างเอกลักษณ์ของนิราศด้วยการถ่ายทอดความคิดและเนื้อหาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน ด้วยกวีตระหนักในหน้าที่ของตนที่พึงช่วยเหลือสังคมและฟื้นฟูจิตใจของเพื่อนมนุษย์ จึงได้เสนอแนวทางแก้ปัญหาที่ถูกต้องโดยแก้ไขจากต้นเหตุ คือ กิเลสของมนุษย์ ซึ่งต้องใช้พุทธธรรมเยียวยาจากภายในให้มนุษย์ศรัทธาในความดี แล้วเพื่อแผ่ความดีไปยังเพื่อนร่วมสังคม กวีสอนให้เพื่อนมนุษย์ศึกษาหลักพุทธธรรมจากความเป็นไปของธรรมชาติ นิราศสมัยใหม่จึงมีลักษณะเด่นของเนื้อหาที่มุ่งชี้้นำความคิดและมีลักษณะของวรรณคดีคำสอน คือสอนไว้ให้เป็นหลักในการปฏิบัติ โดยมีจุดมุ่งหมายให้เพื่อนมนุษย์และสังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น

บรรณานุกรม

- ไพโรรินทร์ ขาวงาม. ๒๕๔๗. กลอนกล่อมโลก. กรุงเทพฯ:แพรวสำนักพิมพ์.
ไพโรรินทร์ ขาวงาม. ๒๕๓๙. คำใดจะเอ๋ยได้ตั้งใจ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ:แพรวสำนักพิมพ์.
ไพโรรินทร์ ขาวงาม. ๒๕๔๕. ม้าก้านกล้วย. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพฯ : แพรวสำนักพิมพ์.
ไพโรรินทร์ ขาวงาม. ๒๕๔๑. ฤดีกาล. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : แพรวสำนักพิมพ์.
ไพโรรินทร์ ขาวงาม. ๒๕๓๘. ลำนำวเนจร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : แพรวสำนักพิมพ์.
สุวรรณ สถาอาพันธ์. ๒๕๓๖.ปรัชญาพุทธทาสกับมหายานธรรม. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
อังคาร กัลยาณพงศ์. ๒๕๓๔.บางกอกแก้วกำศรวลหรือนิราศนครศรีธรรมราช. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.
อังคาร กัลยาณพงศ์. ๒๕๓๔. ลำนำภูกระดึง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม.